

Szczecin, 31 lipca 2023

Prof. dr hab. Stanisław Flejterski, prof. zw.
Uniwersytet WSB Merito w Poznaniu
Wydział Ekonomiczny w Szczecinie

e -mail: stanislaw.flejterski@wsb.szczecin.pl

RECENZJA

**rozprawy doktorskiej mgr Anny Joanny Brzozowskiej
pt. „Ochrona konsumentów na rynku usług finansowych w Polsce
w warunkach nadużyć instytucji finansowych”, napisanej pod
kierunkiem naukowym prof. zw. dr hab. Bogusława Pietrzaka,
Kolegium Ekonomiczno-Społeczne SGH, Warszawa 2023, ss. 390**

I. Wstęp

Przesłana mi przez Radę Naukową Dyscypliny Ekonomia i Finanse (pismo Pana Wiceprzewodniczącego Rady Prof. Stanisława Kowalczyka z 25 maja 2023) do oceny rozprawa doktorska składa się z wprowadzenia, pięciu rozdziałów, zakończenia oraz siedmiu załączników. Bibliografia obejmuje 339 pozycji, ponadto akty prawne i źródła internetowe. W pracy zamieszczono 13 schematów, 29 tabel i 22 wykresy.

Opracowując recenzję rozprawy doktorskiej mgr Anny Joanny Brzozowskiej posłużyłem się – zgodnie z literą i duchem regulacji prawnych oraz umową o dzieło – głównie następującymi kryteriami oceny:

- trafność wyboru problematyki badawczej oraz umiejętność inteligentnego określenia przedmiotu i zakresu pracy,

- oryginalność rozwiązania problemu naukowego: hipotez badawczych, poprawność celu (celów) rozprawy, procedury badawczej, ponadto struktury rozprawy,

- jakość pracy z punktu widzenia warsztatu naukowego oraz poziomu edytorskiego,

- stopień realizacji przyjętego celu badań

-wykazanie ogólnej wiedzy teoretycznej Doktorantki w dyscyplinie ekonomia i finanse oraz umiejętności prowadzenia pracy naukowej.

II. Problematyka badawcza, przedmiot, zakres, cele i hipotezy rozprawy

2.1.Uwagi ogólne

Zadaniem ekonomistów/finansistów jest rzetelne opisywanie zjawisk, ich pomiar, porównywanie, objaśnianie, ocenianie, konstruowanie prognoz, formułowanie zasad, norm i wzorców, tworzenie scenariuszy i programów oraz instrumentów (z sygnałami wczesnego ostrzegania włącznie). Nie ulega wątpliwości, że nie jest to łatwe. Badacze mają świadomość, że współczesna gospodarka (ze światem finansów włącznie) odznacza się wysokim stopniem niepewności i ryzyka oraz rosnącą złożonością.

Nie oznacza to, że analitycy zjawisk i procesów gospodarczych są zwolnieni z obowiązku podejmowania badań „tu i teraz”, wręcz przeciwnie – powinni ryzykować, starając się opisywać oraz objaśniać nowe tendencje, z zachowaniem maksymalnej troski o sprostanie rygorom metodologiczno-metodycznym obowiązującym na gruncie nauk ekonomicznych. Istotne jest to w szczególności w pracach doktorskich, które z definicji powinny odznaczać się tzw. „dysertabilnością”, to znaczy rangą podjętej problematyki, umiejętnym sformułowaniem problemu badawczego, szacunkiem wobec kanonów metodologicznych i metodycznych, rzetelnością warsztatu badawczego. Nieprzypadkowo prace te określa się mianem dysertacji lub rozprawy.

2.2.Uwagi szczegółowe

Nie ulega wątpliwości, że problematyka rozprawy doktorskiej autorstwa mgr Anny Joanny Brzozowskiej jest ważna, aktualna, a przy tym interesująca ze względów poznawczych i aplikacyjnych. Problemy analizowane w rozprawie należą do kwestii podejmowanych często we współczesnym piśmiennictwie ekonomiczno-finansowym, zarówno naukowym, popularno-naukowym, jak i publicystycznym. Doktorantka próbuje przeanalizować z różnych punktów widzenia problematykę ochrony konsumentów na rynku usług finansowych w warunkach nadużyć instytucji

finansowych, słusznie uznając, że kwestia ta zasługuje na pogłębiony dyskurs naukowy, zwłaszcza że w literaturze przedmiotu, zarówno z zakresu nauk prawnych, jak i ekonomicznych, brakuje prac ujmujących tę problematykę w sposób kompleksowy(str.14).

Specjalnej roli takich badań nie sposób przecenić. Pozytywnie należy ocenić zdefiniowane we Wprowadzeniu (str.7-17) motywy wyboru problemu badawczego, przedmiotu i zakresu badań, główne założenia metodyczne pracy i stadia procedury badawczej. Autorka sformułowała **cel dysertacji** następująco (str.14): przeprowadzenie wieloaspektowej oceny systemu ochrony konsumentów na rynku usług finansowych w Polsce na tle doświadczeń międzynarodowych oraz sformułowanie wniosków i rekomendacji. Wymieniła również osiem **zadań badawczych**: (1) krytyczny przegląd regulacji prawnych, w tym w oparciu o międzynarodowe *benchmarki*; (2) opis i charakterystyka instytucjonalnego modelu ochrony konsumentów na rynku usług finansowych w Polsce ; (3) analiza działań instytucji sieci ochrony konsumentów na rynku usług finansowych w Polsce ; (4) analiza funkcjonowania pozasądowego systemu rozstrzygania sporów konsumenckich ; (5) analiza i ocena działań z zakresu edukacji finansowej na szczeblu centralnym i instytucjonalnym;(6) identyfikacja, opis i analiza skutków finansowych *misconduct* na rynku usług finansowych w Polsce;(7) ocena wpływu ochrony konsumentów na rynku usług finansowych w Polsce na stabilność systemu finansowego;(8) opis i charakterystyka doświadczeń międzynarodowych oraz ich wykorzystanie przy formułowaniu rekomendacji dotyczących funkcjonowania systemu ochrony konsumentów na rynku usług finansowych w Polsce.

Analiza celu oraz wymienionych zadań badawczych upoważnia do uznania ich za poprawnie sformułowane, jednocześnie budzić może pewien niedosyt. Cele te mają w gruncie rzeczy głównie charakter poznawczy, *explicite* nie mają wymiaru praktycznego, mimo, że Autorka deklaruje, że praca -poza aspektem teoretycznym realizuje aspekt praktyczny i aplikacyjny. Jeśli przyjąć, że ekonomia i finanse mają swój wymiar nauk pozytywnych, normatywnych oraz stosowanych („sztuka ekonomii”), to w ocenianej dysertacji ostatni z tych wymiarów jest mniej eksponowany. Być może

Autorka *implicite* zalicza się do zwolenników znanej opinii, że „najbardziej przydatna dla praktyki jest dobra teoria”? Warto jednak również pamiętać o poglądzie, że „praktyka bez teorii jest ślepa, teoria bez praktyki jałowa”. Usprawiedliwieniem może być to, że w ramach jednej pracy trudno jest zrealizować i cele poznawcze i praktyczne w takim samym stopniu (oczywiście recenzent odnotowuje i docenia zawartość niektórych fragmentów pracy, zawierających autorskie, szczegółowe rekomendacje). Doktorantka zdaje się postępować tak jak przed laty sugerowała sławna prof. Joan Robinson, kiedy w najkrótszym, jednozdaniowym rozdziale jednej ze swoich książek napisała: „Czytelnik musi sam wyciągnąć wnioski”.

Przedmiotem weryfikacji w rozprawie jest następująca hipoteza (str.15): **„system ochrony konsumentów na rynku usług finansowych w Polsce działa w sposób selektywny przez co konsument jest narażony na ryzyko nadużyć ze strony instytucji finansowych”** Powyższe sformułowanie „na pierwszy rzut oka” nie budzi zastrzeżeń merytorycznych. Przy okazji warto tu jednak wspomnieć o kanonach dotyczących dobrej hipotezy naukowej, omówionych w podręcznikach dotyczących metodologii (i metodyki) nauk ekonomicznych i innych nauk empirycznych. Debata na temat poprawnego formułowania i weryfikacji hipotez naukowych stanowi swego rodzaju *never ending story*, nie tylko na gruncie ekonomii i finansów. Jedni autorzy utożsamiają hipotezę i tezę, inni twierdzą, że hipotezę formułuje się przed przystąpieniem do badania, tezę –po jego zakończeniu (w uproszczeniu: „hipoteza to teza, tylko cokolwiek bliżej, teza to hipoteza, tylko cokolwiek dalej”). To drugie podejście oznaczałoby, że we wprowadzeniu do pracy należałoby sformułować hipotezę(hipotezy), natomiast w zakończeniu określić, które z nich zasługują na miano tezy, czyli hipotezy pozytywnie zweryfikowanej.

Hipoteza jest otwartym stwierdzeniem, w którym badacz wskazuje, jak według niego powiązane są badane zjawiska. Hipoteza jest pewnym przypuszczeniem (ale opartym na posiadanych informacjach), przedstawiającym proponowane wyjaśnienie jakiegoś zjawiska i określającym, jak w naszej opinii zmienna niezależna(objaśniająca) wpływa na zmienną zależną (objaśnianą) lub jak ją zmienia. Hipotezy są zależnościami

proponowanymi, dlatego mogą się one okazać nieprawdziwe. Hipoteza jest stwierdzeniem empirycznym, sformułowana jako uogólnienie, jest przekonująca, szczegółowa, jest sformułowana tak, że odpowiada sposobowi, w jaki badacz ma zamiar ją testować, jest sprawdzalna (istnieją dane na ten temat).

W tym kontekście można wyrazić wątpliwość, czy hipoteza sformułowana przez Doktorantkę rzeczywiście zasługuje na miano hipotezy *sensu stricto* (związku przyczynowo -skutkowego). To jest ważna i interesująca konstatacja, nie wymagająca jednak podejmowania wyrafinowanej procedury weryfikacyjnej (potwierdzenia lub sfalsyfikowania). Warto tu również wspomnieć o znanym niebezpieczeństwie natury metodycznej: „*post hoc ergo propter hoc*” („po tym, więc wskutek tego” - wyciąganie wniosków o relacjach przyczynowo- skutkowych ze zwykłego następstwa dwóch zdarzeń w czasie). Do tych kwestii, ważnych z punktu widzenia metodologiczno-metodycznego, warto będzie się odnieść podczas obrony.

Realizacji celu i zadań badawczych rozprawy oraz weryfikacji prawidłowości hipotezy badawczej podporządkowana jest konstrukcja pracy: **rozdział 1 (Uwarunkowania ochrony konsumentów na rynku usług finansowych)**; **rozdział 2 (Teorie ekonomiczne uzasadniające potrzebę ochrony konsumentów na rynku usług finansowych)**; **rozdział 3 (System ochrony konsumentów na rynku usług finansowych w Polsce)**; **rozdział 4(Wieloaspektowa analiza systemu ochrony konsumentów na rynku usług finansowych w Polsce)**; **rozdział 5 (Doświadczenia międzynarodowe z zakresu ochrony konsumentów na rynku usług finansowych)**. Rozprawę zamyka „**Zakończenie**” (str.283-290), zawierające główne wnioski i rekomendacje. Pozytywnie ocenić można poprzedzanie poszczególnych rozdziałów krótkimi wstępami oraz kończenie krótkimi podsumowaniami.

Rezygnując w tym miejscu ze szczegółowego opisu treści wszystkich pięciu rozdziałów recenzowanej rozprawy (Doktorantka uczyniła to we wprowadzeniu –str. 16-17., uczyni też zapewne w „Autoreferacie” oraz w prezentacji podczas obrony) pragnę odnotować, że jej struktura jest w zasadzie spójna, logiczna, zgodna z regułami metodologicznymi i

metodycznymi przyjętymi w naukach ekonomicznych. Cechą „klasycznej” rozprawy doktorskiej – niezależnie od liczby rozdziałów – powinna być następująca triada: (1) staranny przegląd i krytyczna analiza dotychczasowej literatury przedmiotu; (2) badania empiryczne -z porównywaniem włącznie; ponadto (3) wkład autorski do teorii – autorskie definicje, koncepcje, modele, prognozy, konkluzje, rekomendacje o charakterze aplikacyjnym etc. Na podstawie lektury recenzowanej pracy można zauważyć, że jej struktura jest, generalnie rzecz biorąc, zgodna z powyższą sekwencją.

W tym miejscu można wyrazić dwie subiektywne uwagi. Po pierwsze dyskusyjne wydaje się umieszczenie rozdziału 5-tego jako rozdziału ostatniego. Rozdział ten mógłby być rozdziałem 3-cim, tworzącym -tuż po rozdziale prezentującym teoretyczne podstawy ochrony konsumenta - fundamenty do rozważań dotyczących rynku usług finansowych w Polsce. Wcześniejsze zaprezentowanie doświadczeń brytyjskich, niemieckich i australijskich stanowiłoby swego rodzaju pomost (benchmark?) do zaprezentowania na tym tle systemu ochrony konsumentów na rynku usług finansowych w Polsce. Taka sugestia wydaje się tym bardziej uprawniona, jeśli uwzględnić sformułowanie zawarte w celu pracy (str.14), mianowicie przeprowadzenie oceny systemu ochrony konsumentów w Polsce **na tle doświadczeń międzynarodowych**. Po drugie pewnego rodzaju niedosyt może budzić brak w recenzowanej rozprawie własnych(pierwotnych) badań empirycznych typu *field studies*. Z uznaniem trzeba się odnieść do zaprezentowanych w pracy solidnych studiów literaturowych, również do tzw. *desk research*, w tym np. do ważnych i interesujących studiów przypadku (p.4.5 : przejawy misconduct na rynku usług finansowych w Polsce: walutowe kredyty mieszkaniowe, ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym, obligacje korporacyjne GetBack SA, ponadto wspomniane wcześniej – opisane w rozdziale 5-tym - systemy ochrony konsumentów w Wielkiej Brytanii, w Niemczech i w Australii). Wydaje się, że cennym uzupełnieniem (wieloaspektowej!) analizy systemu ochrony konsumentów na rynku usług finansowych w Polsce byłyby - skądinąd zapewne niełatwe do zrealizowania-badania empiryczne. Wywiady z reprezentantami instytucji finansowych oraz badania ankietowe wśród

konsumentów usług finansowych mogłyby stanowić istotne wzbogacenie obrazu tendencji dotyczących problematyki analizowanej w rozprawie.

Lektura recenzowanej rozprawy upoważnia ponadto do sformułowania autorskiej(subiektywnej) opinii co do jej tytułu. Jest on poprawny, jednak wydaje się, że lepiej odzwierciedlałby treść i misję pracy na przykład tytuł następujący: **Skuteczność ochrony konsumentów na rynku usług finansowych w Polsce w warunkach nadużyć instytucji finansowych.** Dodanie terminu „skuteczność” byłoby swego rodzaju „słowem kluczowym”, ponadto dodatkowym zobowiązaniem do zachowania w rozprawie dyscypliny analizy i rozważań. Obecny tytuł nadaje pracy charakter głównie opisowy, czego zresztą nie sposób traktować jako zarzutu pod adresem Doktorantki, bowiem rzetelny opis stanu rzeczy jest fundamentem i wartością dodaną pracy badawczej.

III. Szczegółowa ocena rozprawy

Dokonując oceny rozprawy doktorskiej mgr Anny Joanny Brzozowskiej chciałbym sformułować następujące ważniejsze uwagi i spostrzeżenia, które nasunęły mi się w trakcie lektury:

- a) W metodologii nauk od dawna znana jest opinia, że „tyle jest nauki w danym przedmiocie, ile jest w nim matematyki”, znane jest też hasło Towarzystwa Ekonometrycznego (*The Econometric Society*) – „Nauka jest pomiarem”. Ekonomia (również finanse) nie bez powodu określana jest mianem najbardziej ścisłej nauki wśród nauk nieścisłych lub najmniej ścisłej wśród ścisłych. W tym kontekście interesujące byłoby poznanie ogólnej opinii Doktorantki na temat możliwości pomiaru – w istocie na pierwszy rzut oka trudno mierzalnych - „miękkich „aspektów, których w sferze gospodarki i finansów jest sporo. Istotne byłoby przykładowo określenie znaczenia czynników pozaekonomicznych (z behawioralnymi czy też psychologicznymi na czele) w kształtowaniu różnych tendencji w sektorze usług finansowych, w tym relacji między instytucjami finansowymi i ich klientami.

- b) Autorka udowodniła, że jest pracowitym badaczem, dbającym o poziom merytoryczny i formalny swojej rozprawy. Cała dysertacja jest solidnie „osadzona” w dotychczasowym (również anglojęzycznym) piśmiennictwie dotyczącym analizowanej problematyki. Na marginesie: w obszernym spisie literatury zabrakło znanej pracy G.A. Akerlofa i R.J. Shillera (*Złović frajera .Ekonomia manipulacji i oszustwa*, PWE, Warszawa 2017; oryg. *Phishing for Phools. The Economics of Manipulation and Deception*, 2015). Dla równowagi i pełnego obrazu dodać należy, że Doktorantka w różnych miejscach wykazała się samodzielnością sądów, prezentując własne podejścia i ujęcia (vide tabele). Jest to tym bardziej godne podkreślenia i pozytywnej oceny, że recenzowana rozprawa doktorska, podobnie jak większość współcześnie pisanych w Polsce, ma charakter pracy interdyscyplinarnej. Doktorantka wykorzystuje i inteligentnie kojarzy wiedzę z kilku subdyscyplin ekonomiczno-finansowych, a także z zakresu prawa.
- c) Praca bez wątplenia wzbogaca zakres wiedzy „nieintuicyjnej”. Wszystkie rozdziały rozprawy dobrze świadczą o erudycji, umiejętnościach analitycznych, a także o dociekliwości Autorki. Rozprawa ma charakter teoretyczno-empiryczny, a do realizacji celu i weryfikacji hipotezy zostały wykorzystane metody i techniki badawcze, z przeglądem literatury i badaniami *desk research* włącznie. W tym miejscu warto powtórzyć pytanie (retoryczne?), czy w ogóle w realnych obecnych warunkach, przy znanych ograniczeniach, możliwe byłoby wzbogacenie tej dysertacji o *field research* ? Czy ewentualne pozyskanie informacji pierwotnych np. w drodze kilkunastu /kilkudziesięciu wywiadów z wybranymi reprezentantami instytucji finansowych oraz kilkuset wypowiedzi ich klientów wzbogaciłoby rozprawę? Na to pytanie warto odpowiedzieć podczas obrony.
- d) W ostatnim fragmencie pracy – „Zakończenie” – Autorka odnosi się przede wszystkim do sformułowanej w pracy hipotezy, uznając ją za pozytywnie zweryfikowaną. Lektura tego fragmentu pracy dowodzi, że Autorka umiejętnie posługuje się głównie analizą oraz w pewnym stopniu syntezą. W tym miejscu można wyrazić opinię, że cennym

elementem rozprawy byłoby zaprezentowanie syntetycznego modelu autorskiej kompleksowej koncepcji ukazującej docelowy, pożądany system ochrony konsumentów na rynku usług finansowych. Doktorantka słusznie wspomina (str.290), że podjęty problem wymaga dalszych badań. Na marginesie-uważny i wnikliwy (a takim z definicji jest recenzent) czytelnik zadać może sobie pytanie o to, które z ogólnych i ciekawych rekomendacji (str.287-289) zaprezentowanych w rozprawie można odnieść bezpośrednio do praktyki instytucji regulacyjnych i nadzorczych oraz instytucji świadczących usługi finansowe. Odpowiedź na to pytanie nie jest oczywiście łatwa, warto jednak stale pamiętać o sławnym przesłaniu i wyzwaniu sformułowanym w roku 2006 pod adresem ekonomistów (w oryginale makroekonomistów) przez prof. N. Gregory Mankiw'a: „*God put macroeconomists on earth not to propose and test elegant theories but to solve practical problems*”.

- e) Warto zauważyć, że współczesna rzeczywistość odznacza się bogactwem barw i odcieni, stąd – mimo zrozumiałej tęsknoty do generalizacji i symplifikacji – potrzebne są odpowiedzi coraz bardziej finezyjne. Kluczową rolę w takich poszukiwaniach mogłaby odegrać tzw. polimetodyczność, co w innym ujęciu można nazwać określić mianem tzw. triangulacji, użytecznej w procedurze testowania hipotez, zorientowanej na podnoszenie jakości badań i ograniczanie błędu pomiaru (na marginesie: Norman Denzin rozróżnił triangulację danych, triangulację badaczy, triangulację teorii, ponadto triangulację metod, czyli łączenie w pomiarze wielu metod badawczych). Trzeba docenić, że Doktorantka *implicite* respektuje takie podejście.
- f) Na tle uważnej lektury całej rozprawy można stwierdzić, że-jak praktycznie każda praca naukowa- nie jest ona wolna od pewnych słabości, niektóre sformułowania mogą budzić wątpliwości, jako „miękkie”, nie dość uprawnione, a niektóre fragmenty pozostawiają pewien niedosyt. Pod adresem Doktorantki można więc zgłosić następującą sugestię: w dającej się przewidzieć przyszłości warto kontynuować podjęte w recenzowanej pracy badania- oczywiście jako badania interdyscyplinarne (świadczy o tym również opinia samej

Autorki - np.str.290).Problematyka ochrony konsumentów usług finansowych powinna być badana z perspektywy ekonomii i finansów, w tym finansów behawioralnych, psychologii i socjologii, nauk o zarządzaniu, nauk prawnych , ponadto etyki biznesu finansowego.

g) Obowiązkiem recenzenta jest ocena rozprawy z punktu widzenia formalnego i „warsztatowego”. Tytułem przykładu pragnę wskazać na niektóre drobne usterki pisarskie, których Autorce nie udało się uniknąć (korekta!!!). Podczas uważnej lektury zauważyłem głównie tzw. „literówki”, rzadziej usterki składniowe i interpunkcyjne. Tytułem **przykładu:**

-str.13- „ilość publikacji”? czy raczej liczba? (publikacje są do policzenia)

-str. 35(przypis 35) -jest „Fiancial”, powinno być Financial

-str.60- jest „bakiem”, powinno być bankiem

-str.80-jest Kahnemmana, powinno być Kahnemana

-str.84- jest Kanehman, powinno być Kahneman

-str.298-jest maximazation, powinno być maximisation

-str.301-jest marketbased, powinno być market-based

-str.307- jest Implicationsof, powinno być Implications of

-str.308- jest Uncertinty, powinno być Uncertainty

-str.309-jest ediation, powinno być education

-str.310-jest Wlater, powinno być Walter

Przyjmijmy, że są to jedynie imponderabilia, do wyeliminowania przy okazji następnych prac.

IV. Konkluzja. Stopień realizacji celów badawczych rozprawy i wnioski końcowe

Na podstawie lektury dysertacji doktorskiej mgr Anny Joanny Brzozowskiej stwierdzam, że – mimo przedstawionych uwag - spełnia ona wymogi ustawowe, tzn. stanowi wartościową próbę sformułowania i rozwiązania istotnego, aktualnego problemu naukowego, dowodzi też, że Autorka dysponuje stosownym zasobem wiedzy teoretycznej z zakresu

ekonomii i finansów, odpowiednim warsztatem naukowym i przygotowaniem do prowadzenia pracy naukowej.

Uwzględniając walory poznawcze, teoretyczno-metodyczne, a także w pewnym stopniu użyteczne recenzowanej pracy, stwierdzam, że odpowiada ona wymogom stawianym rozprawom doktorskim, stąd wnoszę o jej przyjęcie i dopuszczenie Autorki do publicznej obrony. Mam nadzieję, że Doktorantka potwierdzi w trakcie obrony swoje profesjonalne kompetencje.

Stanisław Flejterski

Stanisław Flejterski
